

OMDAT (ALLE) MENSEN BELANGRIJK ZIJN

Bedenkingen bij een ‘Proeve van voorontwerp van Beginselenwet gevangeniswezen en tenuitvoerlegging van vrijheidsstraffen’

Op 21 oktober jl. had in de Kamercommissie van Justitie een debat plaats, waarin enkele deskundigen op vraag van de Minister van Justitie de resultaten van hun werkzaamheden kwamen toelichten: Prof. DUPONT betreffende de Beginselenwet voor het gevangeniswezen, Baron DELVA, Prof. COSIJS en Dhr. VANDEMEULEBROECKE betreffende de hervorming van de internering, ikzelf betreffende de resultaten van een onderzoek naar de toepassing van de voorlopige hechtenis en de vrijheid onder voorwaarden. De opkomst van de politici was eerder bescheiden en ook de media waren zeer discreet aanwezig; de talrijke cameramen die we bij de ingang van het gebouw hadden gezien bleken alleen belangstelling te hebben voor de ‘Commissie Dutroux’. Nochtans werden die dag in de Kamercommissie hervormingsvoorstellen besproken die – indien zij doorgevoerd worden – fundamentele wijzigingen zullen aanbrengen in het strafrechtelijk en penitentiair beleid, en dit betreffende sectoren die reeds jarenlang aan kritiek onderhevig zijn. Ik denk dan vooral aan de internering (cf. zaak A. t. België: klacht op basis van art. 3 en 5 EVRM ontvankelijk en gegrond verklaard door de Europese Commissie voor de Rechten van de Mens, rapport 20 mei 1997) en de Beginselenwet voor het gevangeniswezen en de tenuitvoerlegging van vrijheidsbenemende sancties (cf. de scherpe kritieken van het Europees Comité voor de Preventie van Foltering i.v.m. de afwezigheid van een rechtspositie en een beklagrecht voor gedetineerden in België).

Op 6 februari a.s. organiseert de deelredactie ‘Strafuitvoering en justitiële hulpverlening’ van *Panopticon*, i.s.m. de Onderzoeksgroep Penologie en Victimologie van de KUL, een studiedag rond de Penitentiaire Beginselenwet, waarbij de tekst van deze ‘Proeve van voorontwerp’ openbaar zal worden. Een mijlpaal in de penitentiaire geschiedenis van België die alle aandacht verdient. Daarom ook dit editoriaal. Als lid van het begeleidingscomité heb ik de totstandkoming van de voorliggende tekst van dichtbij, en met groeiende bewondering voor het titanenwerk verricht door collega DUPONT kunnen meemaken. Uiteraard kan een editoriaal onmogelijk de plaats zijn voor een echte bespreking van een dergelijk omvangrijke en verreikende tekst. Wel wil ik hier kort de historiek, het belang en de basisfilosofie ervan weergeven, evenals enkele persoonlijke bedenkingen.

1. Historiek en belang van de ‘Proeve van voorontwerp van Beginselenwet gevangeniswezen en tenuitvoerlegging van vrijheidstraffen’

Gevangeniszen zijn ‘totale instituties’, waar mensen verplicht worden alle aspecten van het dagelijks leven op éénzelfde plaats door te brengen, in aanwezigheid van andere personen wiens gezelschap zij niet gekozen hebben. In de traditionele zgn. ‘autoritaire’ gevangenis, brengt het verlies van de vrijheid vele andere deprivatiés en mortificaties met zich mee: de gedetineerde is een rechteloos object, iemand die door het feit verdacht of veroordeeld te zijn voor een misdrijf een nieuwe identiteit krijgt (‘crimineel’) en op basis daarvan bejegend wordt. Het recht stopt aan de muren van de gevangenis, gedetineerden komen in een totaal afhankelijke positie te staan ten opzichte van elkeen die over hen te beslissen heeft.

Gaandeweg is het inzicht gegroeid dat deze aanpak niet wenselijk is, noch voor de gedetineerde, noch voor de samenleving. Vrijheidsberoving die leidt tot totale afhankelijkheid verhoogt het risico op foltering en mishandeling van de gedetineerden. Wie daaraan twijfelt moet er de getuigenissen betreffende concentratiekampen, de gebeurtenissen in ex-Joegoslavië of de verslagen van het Europees Comité voor de Preventie van Foltering maar op naslaan. Talrijke onderzoeken hebben bovendien aangetoond dat vrijheidsberoving leidt tot verlies van autonomie, verantwoordelijkheid en identiteit, wat tot problematische reacties kan leiden tijdens de detentie (ontwikkelen van een subcultuur, institutionalisme of opstand) en de reïntegratie in de vrije samenleving bemoeilijkt bij invrijheidstelling. Gevangeniszen hebben derhalve een dubbele verantwoordelijkheid ten aanzien van de samenleving: niet alleen gedetineerden opsluiten op een humane en veilige manier, maar er ook voor zorgen dat de detentie niet resulteert in een groter risico voor de samenleving. Dit houdt in dat de schade veroorzaakt door de detentie zoveel mogelijk dient beperkt te worden en dat de detentieperiode dient gebruikt om de reïntegratie van de gedetineerde voor te bereiden. Middelen hiertoe zijn het zoveel mogelijk ‘normaliseren’ van het gevangenisregime (zo weinig mogelijk verschil met het leven in de buitenwereld), het openen van de gevangeniszen naar de buitenwereld toe, het stimuleren van de verantwoordelijkheid van de gedetineerde. De erkenning van de rechtspositie van gedetineerden is daarin een belangrijk (maar niet het enige) element: het vermindert de afhankelijkheid van gedetineerden en hun vervreemding ten aanzien van de vrije samenleving (ook in de buitenwereld heeft men rechten en plichten), het stimuleert hun verantwoordelijkheid en verhoogt de (externe) controle op de inrichtingen. In de meeste ons omringende landen werden deze elementen dan ook opgenomen in een strafuitvoeringsrecht.

Recenter groeide ook de aandacht voor de positie van slachtoffers van misdrijven in de strafrechtsbedeling. De vaststellingen betreffende de gemarginaliseerde positie van slachtoffers gelden ook in de strafuitvoering, waar (materiële en morele) genoegdoening aan slachtoffers ondergeschikt is aan andere belangen (cf. inning van de geldboeten en gerechtskosten heeft voorrang op het betalen van schadevergoeding aan de burgerlijke partij).

In België werden op het terrein verscheidene initiatieven genomen die het humaniseren, normaliseren en openen van de gevangenen naar de buitenwereld tot doel hadden. Dit ging evenwel niet gepaard met een gelijkwaardige ontwikkeling van een rechtspositie voor gedetineerden of een strafuitvoeringsrecht in het algemeen, met als gevolg een toenemend aantal gunsten in de gevangenen, een toenemende discretionaire bevoegdheid vanwege de uitvoerende macht, meer differentiatie, maar ook meer onzekerheid. Kritieken op deze exclusieve bevoegdheid van de uitvoerende machten werden geuit, hervormingsvoorstellen werden geformuleerd en ook de rechtspraak evolueerde van een zgn. 'hands off'-houding naar de erkenning van (het behoud van) fundamentele rechten voor gedetineerden en de nood aan een jurisdictionele controle op de eerbiediging ervan (zie: Europees Hof voor de Rechten van de Mens; voor België: Raad van State, kortgedingen).¹

Uiteindelijk werd in de 'Oriëntatienota: Strafbeleid en gevangenisbeleid', door de Minister van Justitie aan de Kamer van Volksvertegenwoordigers voorgesteld op 19 juni 1996, een ambitieus plan tot coherente vernieuwing van het straf- en gevangenisbeleid uitgewerkt, waarbij rekening gehouden werd met zowel de penologische inzichten van dit ogenblik als met de toenemende aandacht voor slachtoffers van misdrijven. Als onderdeel van deze vernieuwing werd aan collega DUPONT de redactie opgedragen van een 'Voorontwerp van Beginselenwet gevangeniswezen en tenuitvoerlegging van vrijheidsbenemende sancties'. Hierin moesten aan bod komen: basisbeginselen voor de behandeling van gedetineerden, naar de geest van de Europese gevangenisregels en de eisen gesteld door het EVRM; de doelstellingen van de uitvoering van de gevangenisstraf; basisbeginselen over de interne rechtspositie van de gedetineerde (zijn leven als inwoner van de strafinrichting); een wettelijke regeling betreffende de duur, de onderbrekingen en de beëindiging van de detentie (externe rechtspositie), met daarin een belangrijke rol voor de rechterlijke macht en met procesgaranties; en ten slotte een beklagrecht voor gedetineerden. Voor deze opdracht, die 150 jaren politieke verwaarlozing diende goed te maken, kreeg collega DUPONT ... 1 jaar. Hij slaagde erin, op dat ene jaar, een werk neer te leggen van 180 artikelen, vergezeld van een 130 pagina's tellende 'Beknopte Toelichting'. Dat de titel van het eindproduct veranderd werd in '*Proeve van een voorontwerp van Beginselenwet gevangeniswezen en tenuitvoerlegging van vrijheidsstraffen*' is van belang. Met het begrip 'proeve van' heeft hij expliciet willen aangeven dat de nu voorliggende tekst, die ingrijpende veranderingen voorstelt in het detentierecht én in de daarmee samenhangende organisatie van de strafuitvoering, als een 'marteltekst' dient gezien te worden. Deze kan slechts gefinaliseerd worden na consultatie en participatie van de verschillende maatschappelijke geledingen die bij de strafuitvoering betrokken zijn: het personeel van de penitentiaire administratie, zonder wie innoverende initiatieven niet realiseerbaar zijn; de Gemeenschappen, die in het kader van de institutionele hervormingen belangrijke verantwoordelijkheden hebben gekregen inzake maatschappelijke dienstverlening aan gedetineerden en hun naastbestaan-

1. DUPONT, PETERS & SMAERS, *Rechtsbescherming van gedetineerden*, Federale Diensten voor Wetenschappelijke, Technische en Culturele Aangelegenheden, 1996, 242 p.

den; de magistratuur, die via de voorgestelde penitentiaire rechtbanken nieuwe bevoegdheden zou krijgen in de strafuitvoering; de advocatuur, de hulpverleners, gedetineerden, slachtofferbewegingen, etc. Daarenboven betreft de tekst enkel de uitvoering van vrijheids'straffen' en dus de veroordeelde gedetineerden. Bij het articuleren en uitwerken van basisbeginselen dient echter systematisch de vraag beantwoord of en wanneer specifieke categorieën gedetineerden een specifieke bejegening noodzaken. Om deze redenen werd bij Koninklijk Besluit van 25 november 1997 (*B.S.*, 9 januari 1998, 535-537) een Commissie 'Basiswet gevangeniswezen en rechtspositie van gedetineerden' ingesteld, die tot taak heeft het voorontwerp uit te breiden tot de categorie van verdachten, beklaagden en beschuldigen, de consultatie van de betrokken actoren voor te bereiden en te organiseren en de mogelijkheden tot instelling van strafuitvoeringsrechtbanken te onderzoeken. Deze Commissie, waarvan de leden werden benoemd bij Ministerieel Besluit van 26 november 1977 (*B.S.*, 7 januari 1998, 303-304), dient – onder voorzitterschap van Prof. DUPONT – haar eindverslag ten laatste op 31 oktober 1999 uit te brengen.

2. Krachtlijnen van het voorliggend werk²

Hoofdstuk II van de 'Beknopte Toelichting' geeft een duidelijk beeld van de krachtlijnen die aan de basis liggen van de huidige ontwerp tekst.

1° EEN RECHTSPOSITIONELE BENADERING, WAARIN HET RECHTSBURGERSCHAP VAN DE VEROORDEELDE GEDETINEERDE CENTRAAL STAAT

Deze benadering ontleent zijn uitgangspunt in de basisbeginselen en rechtswaarden van de sociale rechts- en verzorgingsstaat. Eén van de basisbeginselen van die rechtsstaat is dat het *genot van grondrechten de regel is, de beperking ervan de uitzondering*. De aantasting of beperkingen van grondrechten moeten derhalve *wettelijk* bepaald zijn én *gelegitimeerd* worden op het vlak van hun noodzaak en functionaliteit, ook binnen de detentiesituatie. Het legaliteitsbeginsel vereist dat de wet bepaalt, in het perspectief van de grondrechten, waarin de wezenlijke kern van de straf bestaat. Conform de hedendaagse penologische opvattingen en de Europese Gevangenisregels, bepaalt het voorontwerp dat 'het strafkarakter van de vrijheidsstraf bestaat in het geheel of gedeeltelijk verlies van de vrijheid van komen en gaan, de daarmee onlosmakelijk verbonden vrijheidsbeperkingen en het daarmee samenhangend leed' (art. 5, eerste lid) en dat de veroordeelde 'aan geen andere beperkingen van zijn politieke, burgerlijke, sociale, economische of culturele rechten onderworpen (wordt) dan deze die uit de strafrechtelijke veroordeling voortvloeien, deze die onlosmakelijk met de vrijheidsbenaming verbonden zijn en deze die ter uitvoering

2. L. DUPONT, *Proeve van een voorontwerp van Beginselenwet gevangeniswezen en tenuitvoerlegging van vrijheidsstraffen*, Basisteksten 30 september 1997, Instituut voor Strafrecht, KU Leuven, 1997.

van de vrijheidsstraf door of krachtens de wet worden bepaald' (art. 7). Hiermee wordt het internationaal erkende principe bevestigd dat de vrijheidsberoving de straf op zich is (het verlies van de fysieke vrijheid), waar geen punitieve elementen mogen aan toegevoegd worden ('people are sent to prison *as* punishment, not *for* punishment'). Fundamentele vraag is dan uiteraard welke die 'onlosmakelijk verbonden beperkingen' zijn? De ongestoorde tenuitvoerlegging van de vrijheidsstraf en het vrijwaren van de interne orde en veiligheid worden in het voorontwerp als legitieme beperkingsgronden aangenomen. Hier zou men met J. FEEST kunnen aan toevoegen dat de noodzaak van specifieke beperkingen aan een voortdurende evaluatie zou moeten onderworpen blijven met het oog op hun verdere reductie.³

In het ontwerp is geopteerd voor een *subjectiefrechtelijke codificatie van rechten*, waarbij de wetgever de rechten bevestigt die veroordeelden behouden, en anderzijds specifieke rechten toebedeelt om gedetineerden toe te laten hun rechtsbelangen te behartigen indien de *uitoefening* van bepaalde rechten door de vrijheidsberoving is beperkt.

Hieraan is tevens de uitwerking van een *formele rechtspositieregeling* gekoppeld. Voor de interne rechtspositie wordt een beklagrecht naar Nederlands model voorgesteld, met een onafhankelijk toezicht op de gevangenen door omvorming van de huidige Bestuurscommissies naar Commissies van Toezicht (die ook een bemiddelende rol behouden) en de oprichting van een Centrale Raad voor het Gevangeniswezen. Beslissingen betreffende de externe rechtspositie worden aan nieuw op te richten 'penitentiaire rechtbanken' toevertrouwd, die als multidisciplinaire rechtscolleges van de rechterlijke orde worden opgevat. Gedetineerden krijgen dan een formele participatiemogelijkheid in de besluitvormingsprocessen van deze penitentiaire rechtbanken (recht om gehoord te worden).

2° EEN PENOLOGISCHE BENADERING, VERTREKKENDE VAN EEN EXPLICIETE FORMULERING VAN DE DOELSTELLINGEN BIJ DE UITVOERING VAN DE VRIJHEIDSSTRAF

De expliciete formulering van de doelstellingen bij de uitvoering van de vrijheidsstraf wordt belangrijk geacht voor het aanreiken van criteria voor de talrijke beslissingen die in het kader van de strafuitvoering moeten genomen worden. Hierbij wordt, m.i. volkomen terecht⁴, nadruk gelegd op de relatieve autonomie van de doelstellingen van de strafuitvoering ten aanzien van de straftoemeting.

Voor de doelstellingen bij de uitvoering van de vrijheidsstraf wordt verwezen naar de Oriëntatienota 'Strafbeleid en gevangenisbeleid'. Hierin worden twee 'objec-

3. In: Penal Reform International, *Making Standards work. An international handbook on good prison practice*, Den Haag, 1995.

4. Zie hierover mijn bijdrage 'Juridische uittekening van het detentietraject', in PETERS, T. & VANACKER, J. (eds.), *Van Oriëntatienota naar penaal beleid?*, Deelredactie Panopticon 'Strafuitvoering en Justitiële hulpverlening' in samenwerking met de Onderzoeksgroep Penologie en Victimologie KU Leuven, 1997, II.47-71.

tieven' prioritair gesteld (p. 44): 1° een veilige en menswaardige strafuitvoering en 2° een herstel- en reïntegratiegerichte invulling van de detentie. Deze dubbele opdracht wordt verder uitgebouwd rond drie 'kernfuncties': een bewarende, een schadebeperkende en een reïntegrerende.

Deze doelstellingen en kernfuncties worden in het voorontwerp als volgt uitgewerkt:

a) Voorkomen van detentieschade

In navolging van de huidige penologische inzichten wordt benadrukt dat het voorkomen van detentieschade een noodzakelijke voorwaarde is voor de realiseerbaarheid van andere doelstellingen als herstel of voorbereiding van de reïntegratie. Daarom moet de vrijheidsstraf ten uitvoer worden gelegd in omstandigheden die de waardigheid van de mens eerbiedigen, het behoud van het zelfrespect van de veroordeelde mogelijk maken en hem aanspreken op zijn individuele en sociale verantwoordelijkheid (art. 6). Participatie en inspraak van de gedetineerde dienen zoveel mogelijk gestimuleerd (art. 9-10). Belangrijke middelen hiertoe zijn het individuele detentieplan, dat een constructieve invulling van de detentie moet nastreven (mede in het perspectief van een mogelijke vervroegde invrijheidstelling), en de 'normalisering' van de levensvoorwaarden in de gevangenis. Dit laatste vinden we als streefdoel doorheen de hele tekst van het voorontwerp terug: bepalingen betreffende de mogelijkheid tot dragen van eigen kledij, het bevorderen van contacten met de buitenwereld, medische verzorging die gelijkwaardig is aan deze die in de buitenwereld wordt verstrekt, arbeidsvoorwaarden die zoveel mogelijk overeenstemmen met deze in de vrije samenleving. Beide laatste aspecten brengen collega DUPONT tot een analyse van enkele bepalingen i.v.m. (de uitsluiting uit) de sociale zekerheid van veroordeelde gedetineerden. Deze uitsluitingen brengen volgens hem onbetwistbaar vermijdbare detentieschade met zich mee, zijn niet verenigbaar met het normaliseringsprincipe en beletten dat de gedetineerde zelf verantwoordelijkheid opneemt voor de ondersteuning van zijn gezinsleden. Daarom wordt een fundamentele hervorming van de sociale zekerheid van gedetineerden voorgesteld, gekoppeld aan de afschaffing van de verplichting tot arbeid. Aan deze vérgaande, maar consequent doordachte voorstellen, wordt ruim aandacht besteed in de Beknopte Toelichting.

b) Herstel en reïntegratie

Gedetineerden worden – op enkele uitzonderlijke gevallen na – ter gelegener tijd opnieuw in vrijheid gesteld, en dit uiterlijk bij strafeinde. De belangen van zowel gedetineerde als samenleving vereisen daarom dat de detentietijd zo ingevuld wordt dat de detentie zo weinig mogelijk negatieve repercussies heeft op de toekomstige mogelijkheden van de gedetineerde om normaal te kunnen functioneren in de vrije samenleving. Hiertoe dient een zo gedifferentieerd mogelijk, maar geenszins dwingend aanbod van activiteiten en diensten te worden aangeboden, die zo nauw moge-

lijk aansluiten bij de noden en behoeften van de gedetineerde. Dit wordt geoperationaliseerd in het individueel detentieplan.

De herstelgerichte invulling van de detentie moet een confrontatie van de dader met de feiten en hun concrete gevolgen mogelijk maken, evenals de erkenning van de belevingswereld van de slachtoffers van misdrijven, zonder dat dit tot een polarisering tussen beide mag leiden. In het voorontwerp wordt plaats geruimd voor het opnemen van verantwoordelijkheid door de dader ten aanzien van genoegdoening aan het slachtoffer, en dit in het kader van het individueel detentieplan, de inkomsten uit de arbeidsverloning en de bijzondere modaliteiten van strafuitvoering.

3° ENKELE BEDENKINGEN

1) Dit bondig overzicht van de krachtlijnen van de voorliggende tekst kan onmogelijk een weerspiegeling zijn van de rijkdom aan ideeën en visies die erin vervat zijn. De basisbeginselen worden verder uitgewerkt en uitgediept naar concrete deelaspecten van de levensvoorwaarden en regimes in de gevangnissen. Bij de consultatie van de betrokken actoren lijkt het mij van belang dat eerst nagegaan wordt of er een consensus mogelijk is over deze basisbeginselen en de essentiële gevolgen ervan, zodat de discussie niet vervalt in getwist over details.

2) Een 'Beginselenwet voor het gevangeniswezen' lijkt bijna per definitie 'contractisch'. Machtsverhoudingen trachten om te zetten in rechtsverhoudingen, 'normalisering' doorvoeren in instellingen die in hun wezenlijke kenmerken verschillend zullen blijven van de vrije buitenwereld, verantwoordelijkheid en autonomie stimuleren in een context waarin 'veiligheid' steeds een bekommernis blijft, de reïntegratie in de samenleving voorbereiden door de persoon uit die samenleving te halen, ... Het blijven zovele paradoxen van de gevangenis als totale institutie, waar 'macht' (en 'tegenmacht') zeer verschillende vormen kan aannemen, van zeer expliciet (fysiek geweld) tot zeer diffuus. Juridisering is ongetwijfeld nodig als tegengewicht voor macht, maar brengt zeer waarschijnlijk andere neveneffecten en ontwijkingsmechanismen teweeg. Dit leren ons ook sommige ervaringen in het buitenland. Juridisch formaliseren leidt in gevangnissen niet zelden tot informele 'alternatieve' oplossingen: cf. vormen van eenzame opsluiting buiten het disciplinair systeem, 'medicalisering' die aan alle procedures ontsnapt. Daarom is een soepele controle, door een externe instantie die de penitentiaire realiteit goed kent, van wezenlijk belang, zodat positieve informele contacten niet worden vernietigd (b.v. bemiddeling door de Commissies van Toezicht mag niet systematisch in de plaats komen van goede relaties tussen gedetineerden en personeel) en negatieve informele afhandelingen tijdig worden onderkend. Vandaar het belang van de samenstelling van de toekomstige Commissies van Toezicht. Reële beperking van de macht (ongeacht welke macht!) en reële controle vereisen ook dat de beslissingsmacht duidelijk te situeren is en dat de beslissende instantie ook de verantwoordelijkheid draagt voor de gevolgen van haar beslissing. Ik kan mij niet van de indruk ontdoen dat het toevertrouwen van de beslissingsmacht betreffende de interne of externe rechtsposi-

tie aan een jurisdictionele instantie in het buitenland al te dikwijls geleid heeft tot hetzij een vervaging van de beslissingsmacht, omdat de externe instantie formeel beslist maar hierbij volledig steunt op het advies van de penitentiaire administratie, omdat beslissingsmacht en gevolgen gescheiden zijn. Dit aspect verdient m.i. nog verdere studie.

3) De bedoeling om de detentieschade te beperken en de vrijheidsberoving een herstel- en reïntegratiegerichte invulling te geven kan slechts worden verwezenlijkt in samenwerking met de Gemeenschappen, die bereid moeten zijn hun taak van maatschappelijke dienstverlening aan de burger verder te zetten tot in de gevangenen. Op dat vlak zijn reeds initiatieven genomen, maar het huidig voorliggend concept, dat de gedetineerde deel blijft uitmaken van de gemeenschap, vergt een consequenter en verder doorgevoerd beleid.

4) Meer algemeen rijst de vraag naar de politieke wil om op dit ogenblik, in het huidige 'post-Dutroux'-klimaat, een concept van vrijheidsberoving te aanvaarden, waarin de rechten en belangen van gedetineerden niet tegenover die van slachtoffer en samenleving gesteld worden, maar – in overeenstemming met de huidige penologische inzichten – in elkaars verlengde gezien worden. De tekst die recent door het 'Ouderplatform voor Vermoorde, Vermiste en Verongelukte kinderen' opgesteld werd naar aanleiding van de hervorming van de voorwaardelijke invrijheidstelling toont dat zelfs de slachtoffers van de allerzwaarste delicten bereid zijn genuanceerd te zoeken 'naar een weg die aanvaardbaar en leefbaar is voor zowel het slachtoffer, de dader als de samenleving'.⁵

De vorige Wet betreffende het gevangenisregime, waarbij de cellulaire afzondering als principe opgenomen werd, dateert van 1913 – en werd nog steeds niet vervangen. De bedenking dat ook een nieuwe wettelijke regeling misschien voor de komende 80 of 90 jaar zal gelden, zal de wetgever hopelijk helpen de korte-termijnpolitiek te overstijgen.

Sonja SNACKEN
25 januari 1998

5. Ouderplatform voor Vermoorde, Vermiste en Verongelukte kinderen, samenwerkingsverband van de v.z.w.'s Ouders van een vermoord kind, Marc & Corine, Hulpfonds voor Ontvoerde en Vermiste Kinderen, Ouders van Verongelukte Kinderen, *De voorwaardelijke invrijheidstelling*, november 1997, 10 p. (p. 4).